

Kildemæssige problemer omkring kort

Peter Korsgaard, SDFE

Kort kan betragtes som almindelige historiske kilder. Dog vil deres art bevirke, at enkelte nye træk støder til. Hvilke problematikker og analytiske begreber, som skal anvendes, afhænger i høj grad af, hvilke kort og hvilke spørgsmål, som man arbejder med. Jeg vil her mere generelt gennemgå nogle problematikker og begreber som afhængighed, første/andenhånds kilder, tendens, fuldstændighed m.fl. Herudover vil jeg se på nogle af de specielle problemer, som produktionsprocessen og produktet giver anledning til. Afslutningsvis vil jeg ud fra nogle ældre landøkonomiske kort give nogle tips til arbejdet med denne kildegruppe.

Historiske kort som arkæologisk kilde - nogle vestjyske erfaringer.

Esben Schlosser Mauritsen, ARKVEST / Ringkøbing-Skjern Museum & Vardemuseerne

De historiske kort er vores bedste kilde til viden om de historiske såvel som forhistoriske landskaber. Måske navnlig i Vestjylland, hvor det førindustrielle landskab, vi ser på de ældste kort, har stor ælde. Det er de hårde naturgivne betingelser, som har låst landudnyttelse og færdselsveje på tværs af tid. I ARKVEST og i projektet Fortiden set fra Himlen har de ældste kort også ført til opdagelsen af i hundredvis af hidtil ukendte gravhøje, samt hjulpet til tolkningen af udgravninger og luftfotoarkæologiske observationer.

Brugen af historiske kort ved tilsyn af fredede fortidsminder og konkret udpegning af beskyttede diger

Steen Frydenlund Jensen, Sydvestjyske Museer

Jeg vil gennemgå hvorledes de historiske kort kan benyttes i forbindelse med tilsyn med fredede fortidsminder, både med hensyn til korrigerende af placering af de allerede kendte fortidsminder, men også hvorledes de kan benyttes i jagten på "nye" fortidsminder.

Beskyttelsen af markdiger beror på en lov fra 1992, hvor alt, hvad der havde digesignatur på de 4cm kort, der var gældende ved lovens ikrafttræden, med ét blev beskyttet. Jeg vil kort gennemgå den kortmæssige problematik i denne provisoriske udpegning, samt vise hvordan historiske kort kan bruges i arbejdet med at lave en konkret udpegning af fredede markdiger.

Brugen af historiske kort i stednavneforskning

Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen, Københavns Universitet

På næsten alle vore historiske kort er der anført navne på i hvert fald nogle af de kortlagte lokaliteter. Ud over at dette hjælper kortlæseren til at finde mentalt rundt på kortet, så gør det også de historiske kort til en vigtig kilde i stednavneforskningen. Siden redaktionen af Danmarks Stednavne begyndte i 1910'erne, har man lagt vægt på at registrere hvornår (og hvor) et stednavn optræder første gang i kilderne, og præcis hvordan det da blev stavet. Mens langt hovedparten af vore landsbynavne er belagt i de traditionelle skriftlige kilder fra middelalderen og 1500-/1600-tallet (diplomer, jordebøger og matrikler), så optræder mange af vore såkaldte 'mindre stednavne' (f.eks. på gårde, huse, møller og broer, samt bakker, skove, marker og andre naturlokaliteter) først med deres ældste belæg på land- og søkort fra især 1700- og 1800-tallet. Også for de middelalderligt belagte landsbynavne kan kortene være en vigtig kilde til at fastslå beliggenheden af bebyggelser, der i mellemtiden er blevet nedlagt (eventuelt gennem bebyggelsesindicerende marknavne som 'Gammeltoft' o.lign.), eller hvornår nedlæggelsen er sket. I dette foredrag præsenteres hvordan stednavneforskningen har anvendt historiske kort i forskellige sammenhænge og i varierende omfang op gennem det forgangne århundrede.

Brugen af historiske luftfotos indenfor klimaforskning

Niels Jákup Korsgaard, GEUS, Glaciologi og Klima

For at forstå hvordan gletsjere og indlandsis reagerer på nuværende klimaforandringer, og bestemme bidraget ved afsmeltning og kælvning til den globale havniveaustigning, holdes der godt øje med ismasserne på Grønland. Klima- og GPS-stationer placeret på isen i giver løbende oplysninger om bl.a. indstråling, lufttemperatur, nedbør og højdeændringer, mens det store overblik leveres med remote sensing fra fly og satellitter. Den moderne æra med primært satellitbaseret radar- og lasermåling af ismasserne begyndte tidligt i 1990'erne, men det er muligt at finde direkte observationer af isen tilbage til starten af 1930erne, i de ca. 224.000 flyfotos der findes i arkivet hos Styrelsen for Dataforsyning og Effektivitet (SDFE).

I 2009 begyndte en forskergruppe ved Statens Naturhistoriske museum at arbejde med SDFE's historiske flyfotos, og blev godt hjulpet på vej af at digitaliseringen af (fly)ruteoversigtskortene netop var afsluttet. Her gennemgås de anvendte teknikker, hvilke oplysninger der kan hentes ud af historiske flyfotos, og afledte forskningsmæssige resultater.

Menneskets påvirkning af Store Vildmose kvantificeret ved brug af historiske kort

Mogens Humlekrog Greve og Mette Balslev Greve, Aarhus Universitet

Højmoser repræsenterer de største tørvedækkede områder i Danmark, og en undersøgelse af disse områder kan belyse menneskelig indflydelse på de danske tørvejorder. Vi har studeret den menneskelige indflydelse ved Store Vildmose og anvendt arealanvendelsen fra topografiske kort af forskellig alder, højdeinformation fra bybladene, en moderne LIDAR-baseret højdemodel samt boredata, som giver information om tørvetykkelser.

Vi har registret arealanvendelsen i 1880, 1935 og 2010, digitaliseret ca. 13.000 punktobservationer fra højmosen og det omkringliggende landskab, anvendt den LIDAR-baserede højdemodel fra 2008 samt 329 borer igennem tørven fra 2010.

Resultaterne viser, at mosen stedvis har været over fem meter tyk, men at den visse steder næsten er helt forsvundet. Det, som har taget over 2000 år at opbygge, har mennesket fjernet over 80 år med store konsekvenser for klima og miljø.

Brugen af historiske kort ved nyere tids kulturforvaltning i relation til museumslovens kapitel 8

Morten Stenak, Organisationen Danske Museer.

Historiske kort er en uundværlig kilde til at undersøge, forstå og formidle, hvilke kulturmiljøer og bygninger i byen og i landskabet, som bør bevares. Planmyndigheder og museer skal samarbejde om at sikre bevaringsværdier for eftertiden både i planprocessen og ved konkrete anlægsarbejder. En vigtig del af dette samarbejde består i, at museet foretager en såkaldt arkivalisk kontrol af kommunens lokalplaner, byggesager mv., og her er kort en helt central kildegruppe. Det gælder både screeningen og ved en nøjere undersøgelse. Artiklen beskriver, hvordan forskellige kortværker og geodata – også helt nye – kan understøtte museets bevaringssamarbejde med kommunen om en fysiske planlægning.

Historiske kort som slægtshistoriske kilder

Mette Colding Dahl, Det Kgl. Bibliotek, Specialsamlinger

Mens slægtsforskning traditionelt set har været koncentreret om finde fødsels- vielses- og dødsår for familiens aner, er ejendoms historie en ofte overset undergenre. Massedigitaliseringen af fæsteprotokoller, realregistre, tingbøger, historiske kort og luftfotografier betyder imidlertid, at det i dag er forholdsvis let at lokalisere de ejendomme, der engang var i slægtens besiddelse, afdække deres historie og ikke mindst finde historiske luftfotografier af disse. Dette foredrag giver konkrete eksempler på anvendelsen af historiske kort som slægtshistoriske kilder og viser, hvordan ejendoms historie kan afsløre ny viden og hidtil ukendte detaljer om slægtens historie.

Brugen af historiske kort ved retrogressive rekonstruktioner

Jens-Bjørn Riis Andresen, Aarhus Universitet

Enhver tid sætter sine spor i landskabet, som derfor evigt forandres, både i stort som i småt. En kendt analogi er derfor at se landskabet som et "palimpsest", et medie, hvor nogle nye spor afsættes, mens andre tidligere spor udviskes. Nogle spor bevares derfor måske i små hjørner, nogle strukturer bevares, fordi de genbruges. Når vi derfor forsøger at "læse landskabet" er en metode at "læse landskabet baglæns", dvs afdække lag for lag fra yngst til ældst.

Denne metode kaldes for "retrogressiv" og her spiller historiske kort en central rolle. Det tidligste danske eksempel på anvendelse af metoden var Rise Hansen & Steensberg's (1951) berømte studie af fire sjællandske landsbyer med en rekonstruktion af landskabet fra Chr. V's matrikel i 1682. Siden fulgte andre med et lignende materiale: Frandsen, Rømer, Porsmose og Riddersporre. Bidraget her vil på grundlag af udvalgte eksempler fokusere på perspektiver og problemer ved metoden, endvidere demonstreres hvordan GIS-teknologien finder anvendelse.

Brugen af historiske kort i landskabshistorie og landbrugshistorie

Per Grau Møller, Syddansk Universitet

Bidraget behandler anvendelse af historiske kort i de to discipliner. Landskabshistorie kan næsten ikke udfoldes uden brug af historiske kort, og der gives eksempler på, hvordan den mest detaljerede korttype, original I-kort har fundet anvendelse i flere sammenhænge, især i digital form. Men også andre korttyper er blevet brugt, især topografiske kort til nyere landskabshistoriske studier. Inden for landbrugshistorie er der ikke nødvendigvis samme rumlige fokus og dermed anvendelse af historiske kort, enten til analyse eller til illustrationer. Det er især i behandlingen af den lidt ældre landbrugshistorie, at historiske kort har fundet anvendelse, særligt tiden omkring landboreformerne bliver ledsaget af mange kort, som er skabt netop som følge af reformerne.

Kartografi og den rumlige vending i socialhistorien

Mads Linnet Perner, Københavns Universitet

I de senere år har social- og kulturhistorien genopdaget geografien som en del af det, der populært sagt kaldes den rumlige vending, og et stigende antal studier tager nu udgangspunkt i rum som analysekategori. Især i den del af feltet, der beskæftiger sig med Geografiske Informationssystemer (GIS), har opmærksomheden været rettet mod gamle kort, som kan bruges til at sætte koordinater på individer og beskrive deres omgivelser. Samtidigt bringes historiske kort i spil i nye sammenhænge, f.eks. i kombination med digitale, geografiske tekstanalyser. Oplægget tager udgangspunkt i eksempler fra dansk og udenlandsk forskning og diskuterer nye muligheder og potentielle problematikker inden for brugen af kortmateriale i socialhistorien.

Historiske kort som kilde til kortlægningens historie

Stig Roar Svenningsen, Det Kgl. Bibliotek, Kortsamlingen

Historiske kort er ikke blot en vigtig kilde til geografisk information om fortiden, men er også en væsentlig kilde til kortenes og kortlægningens historie. Kortlægning og kortproduktion var tidligere en overordentlig omkostningstung og langsommelige affære, og derfor blev informationer fra tidligere kort ofte genbrugt til produktionen af nye kort, selv langt op i det 20 århundrede. Ud over genbrug af geografisk information har tidligere tiders kort, ofte efterladt sig spor i senere kort, i form brugen af signaturstandarder og kartografisk udtryk. Dette foredrag vil give en række eksempler på hvordan historiske kort er et vigtigt kildemateriale til at undersøge alt fra Generalstabens målebordsblade til sovjetiske hækkort fra Den Kolde Krig.